

Roztratení Nemci

absynt
prekliati/reportéri

„Keď sme sa hrali na vojnu, a to bola naša najmilšia hra, tak slovenskí chlapci boli vždy ruskí vojaci a ja som vždy musel byť nacista.“

Karl-Markus Gauss

~~absynt~~

Karl-Markus Gauss Roztratení Nemci

Na cestách po Litve, Spiši
a pri Čiernom mori

Preklad: Petra Thomay
Prekliati reportéri, Absynt 2017

Copyright © Karl-Markus Gauss, 2005
All rights reserved.

© Paul Zsolnay Verlag Wien, 2005

Cover Art © Pavlína Morháčová

ISBN 978-80-89876-27-3

Rozlúčka v Heydekrugu – u rozhádaných Nemcov v Litve

1

Keď sme prišli do Vilnius, bolo chladno a už sa stmievalo. Hotel bol vzdialený asi kilometer od centra a bol v štvrti, ktorá sa za sovietskych čias volala Šnipiškės a po novom ju domáci začali volať Manhattan. Temné hrubé stavby piatich, šiestich mrakodrapov sa týčili do noci. Na príjazdových cestách, zatiaľ uzavretých pre dopravu, vo svetle mohutných reflektorov stále pracovali valce, buldozéry a zbíjačky. Ako prvý mrakodrap svoj vrchol dosiahla nová radnica, zatiaľ čo Europa Business Centre bude potrebovať ešte niekoľko mesiacov, aby sa vytiahla na plánovaných stoštyridsaťšesť metrov a tridsaťtri poschodí a stala sa tak najvyššou budovou Pobaltia.

V prevádzke boli už hotel Reval a Forum Palace, ktorý od nočného klubu cez fitness štúdio až po plaváreň ponúkal pestré príležitosti, ako si zušľachťovať a obzerať telá. V Skybare na jeho dvadsiatom druhom poschodí sa bohatí hlavného mesta stretávali so zvedavcami, ktorí chceli vidieť, čo tam ponúkajú a ako ich mesto vyzerá zhora. Povrávalo sa, že okrem hotelov Forum Palace a susedného Sarunas patrí aj Skybar basketbalistovi Sarunasovi Marciulionisovi, ktorý zbohatol v USA. Mladíci v službe pri výťahu a v šatni však nepôsobili dojmom, že by vo voľnom čase triafali loptou do koša; vyzerali skôr, že si navzájom s gustom nakladajú po papuli. Návštevníkov sucho odovzdali priateľským dievčatám v krátkych sukniach a tie ich odvedli na ich záhadne

vybraté miesta. Vypili sme pár pohárikov, hľadiac na mesto postavené medzi kopcami, a keď sme po hodine miesto prenechali ďalším, vyrovnali sme účet vysoký ako pol mesačného platu litovskej učiteľky. Naspäť k hotelu sme kráčali cez strašidelný Manhattan. Na širokom bulvári Konstitucijos prospektas pracovali po uši zababušené postavy, nemé popri ohlušujúcom reve strojov. Všade naokolo sa stavali administratívne budovy a hotely nadnárodných reťazcov, zatiaľ čo v historickom centre mesta, na druhej strane rieky Neris, ktorá ho ohraničuje na severe a západe, teraz v októbri stáli hotely prázdne. Pred nejednou skvostnou budovou tabuľa oznamovala, že tu výhodne prenajímajú kancelárske priestory. Aj v našom hoteli bolo z približne sto izieb obsadených nanajvýš dvadsať. Pri vchode do baru stálo: „Europe-Bar, kde sa Vilnius stretá s dvadsiatym prvým storočím,“ a obsadený bol jediný stôl. Traja čašníci ho od pultu sledovali ako jastraby.

V izbe bola zima ako v márnici. Keď v televízii hlásili na zajtra v Minsku sneženie, pochopil som, že som sa ocitol na východe. Ale čo vlastne znamená východ? Veď Vilnius leží ani nie tridsať kilometrov od stredu kontinentu.

2

V desiatich rokoch Luise Quietsch svoju materinskú reč stratila, v štyridsiatich piatich ju opäť našla. V roku 1950, keď už zabudla, že kedysi hovorila po nemecky, si myslela, že jej predošlý život bol len sen. Od svojich piatich rokov žila u litovskej rodiny, u obuvníka a učiteľky, ktorí už mali dve odrastené deti a rozprávali sa s ňou iba po litovsky, rečou, ktorej spočiatku vôbec nerozumela, ale veľmi rýchlo sa ju naučila. Ujali sa jej na konci vojny, keď sa, vyhladnutá a zanedbaná, sotva šesťročná ponevierala okolo ich domu a žobrala o jedlo.

Luise patrila k nespočetným nemeckým deťom, ktoré počas nepokojov na konci vojny doputovali z Východného Pruska až do Litvy: niektoré v sprievode Červenej armády, iné na strechách vlakov, mnohé pešo, so súrodencami; krdle sirôt, ktorých matky zomreli od hladu, na týfus, znásilnené a zavraždené; skupiny troj- až štrnásťročných detí, ktoré stratili rodičov v zmätku a štvanci vo finále vojny, keď tisíce ľudí utekali na západ, prví červenoarmejci začali plieniť dediny a posledné oddiely SS poľovali na dezertérov.

Východné Prusko bola stará provincia medzi Kaliningradom a Tilsitom. Patrila najprv vojvodstvu, potom kráľovstvu Prusov a nakoniec Nemeckej ríši, ale vždy bola krajinou mnohých národov, v ktorej našli útočisko prenasledovaní protestanti zo Salzburgu, holandskí menoniti a stále tu žili aj mnohí rodení Litovčania, potomkovia utečencov, ktorí sem v 19. storočí prišli kvôli povestnej východopruskej slobode z cárom obsadenej časti Litvy. Východné Prusko sa stalo vojnovým územím síce neskôr, ale zato v katastrofálnom rozsahu. Vojna, ktorá sa začala v Nemecku, našla na východnom okraji Nemeckej ríše koniec, ktorý ešte dlho neznamenal mier, ale svojvoľné tresty, deportácie a etnické čistky.

Na jeseň roku 1944 vstúpila Červená armáda do krajiny a kolóny utečencov zastavila. Mnoho z nich bolo postrieľaných na mieste a z niektorých miest silnejších odviekli na územie Sovietskeho zväzu, odkiaľ sa nevrátili už nikdy alebo až po desiatich rokoch. Kto prežil a nebol deportovaný, dostal nariadené vrátiť sa domov, do východopruských dedín, ktoré boli na konferencii v Jalte spolu so zničeným Kaliningradom priklepnuté Sovietskemu zväzu. V roku 1948 ale všetkých navrátilcov z Kaliningradskej oblasti opäť vyhnali. Až do rozpadu Sovietskeho zväzu bola vojenským zakázaným pásmom a po ňom sa tu začala vytvárať ruská enkláva, do ktorej sa dnes z ruskej strany dá dostať len cez Litvu, Poľsko alebo Baltické more.

Po vojne, ktorá vymazala mestá z mapy sveta, spustošila celé krajiny a navršila kopce mŕtvov, nemohli východopruské siroty rátať s veľkým záujmom či súcitom dospelých. Ako malí otrhaní zbojníci sa museli o svoje prežitie pričiniť sami. Ich otcovia padli alebo ich odvliekli a svoje matky, ktoré často prvé zomreli hladom, lebo všetko jedlo nechali deťom, museli v nejednom prípade sami pochovať.

Luise Quietsch pochádzala z malej osady menom Schwes-terndorf, a keď jej zomrela mama aj teta, vybrala sa so súrodencami na cestu. Mala päť rokov, a ako jej umierajúca matka prikázala, neustále si predriekala: „Som Luise Quietsch.“ Jedného dňa kdesi stratila súrodencov a tiahla ďalej aj s ďalšími deťmi cez opustené dediny, z ktorých si vzali, čo našli, a okolo sedliackych majerov, kde často nejaké z detí smelo ostať, lebo sedliaci mali srdce alebo potrebovali pracovnú silu, alebo z oboch dôvodov. Súrodenci, z ktorých najstarší často prisahal, že dohliadne, aby všetci ostali pokope, boli takto neraz rozdelení a stratili sa navzájom z dohľadu na celé roky, ak nie navždy. Luise Quietsch nevedela, kde je, že sa z Východného Pruska dostala až do krajiny, ktorá sa volá Litva, a do okolia mesta, ktoré sa volá Kaunas. Pamätá sa, že časť cesty putovala s ruskými vojakmi a žila v ruských kasárňach. Potom, že u nejakých ľudí mohla ostať bývať. Títo ľudia k nej boli prísni, dokonca tvrdí. Keď bola neposlušná, hneď si mala zbraň veci, ísť naspäť po žobraní a zmiznúť. Ale hrozbu, že ju vyhodia na ulicu, nikdy nenaplnili. Jedného dňa si Luise zabudla recitovať, že je Luise Quietsch. Mala dosť práce naučiť sa v prvej triede ľudovej školy po litovsky a v druhej po rusky, keďže Litva bola teraz súčasťou Sovietskeho zväzu. V desiatich rokoch už podľa vlastných slov po nemecky nevedela a verila, že si mŕtvu mamu a stratených súrodencov vymyslela, že sa volá Alfreda Pipireite a žije s vlastnými rodičmi v Kaunase.

Mala už štyridsaťpäť rokov, keď na ulici vo Vilniuse, kde pracovala na ministerstve, prešla okolo hračkárstva a pome-

novala drevenú hračku visiacu vo výklade spontánne „hampelmann“. Slovo, ktoré už nepoznala, z jazyka, ktorý zabudla pred tridsiatimi piatimi rokmi.

3

Stretli sme sa v reštaurácii v starom meste Vilnius, kde už pýtali ceny európskeho kapitalizmu, ale stále tu panovali móresy ako v sovietskom výčape. Priateľský pozdrav nikto zo zamestnancov neopätoval. Lahostajne, hoci aj bez falošného, obchodníckeho úsmevu tresol čašník jedálny lístok na stôl, mlčky si zapísal objednávku, poukladal pred nás taniere a šálky, akoby to boli tehly, ktoré treba poriadne uložiť na miesto, a bez poďakovania si strčil do vrecka prepitné, ktoré si nezaslúžil.

Luise Quietsch bola pekná, stredne vysoká žena s plavými vlasmi a vráskami od úsmevu okolo veselých modrých očí. Keď vošla do reštaurácie, letným pohľadom prebehla miestnosť, zamávala nám a začala rozprávať už pár krokov pred naším stolom, kým sme vstávali. Najprv som si myslel, že došlo k omylu. Nielsenže sa jej bodrosť na tomto mieste disciplinovanej nezúčastnenosti na živote prenikavo vynímala, ale musel som si priznať, že som – akoby samozrejme – rátal s úplne iným človekom. Vedel som, že je vlčie dieťa, jedno z veľkého množstva vlčích detí, o ktorých sa v Litve desaťročia nehovorilo, o ktorých sa hovoriť nesmelo a ktoré sa začali organizovať len pred pár rokmi. Čakal som utrápenú starenu, poznačenú nešťastím, ktoré ju prenasledovalo už od detstva, ženu zatrpknutú ťažkým životom, s osudom vrytým v tvári. Namiesto toho som stretol duchaplnú dámu, ktorá vedela zaujímavo rozprávať a vyzerala mladšie než v skutočnosti bola.

Hej, vlčie deti, čoskoro načala svoju – našu – tému, vlčie deti museli za všetko zaplatiť. Dobré pripravená vybra-

la z tašky veľký poznámkový blok. Zoznam, ktorý zostavila v posledných rokoch, obsahoval dvestoštyridsaťtri mien, pri nich miesto, dátum narodenia a súčasné bydlisko. Všetky vlčie deti, ktoré Luise Quietsch vyhľadala alebo ktoré sa u nej sami prihlásili po založení združenia vo Vilniuse, mala starostlivo zaznamenané.

Niektoré mená boli preškrtnuté červeným, mnohé čiernym perom. Červená znamenala, že sa dotyčná osoba vysťahovala do Nemeckej spolkovej republiky, čierna, že medzičasom zomrela. Najstaršie vlčie deti na zozname boli v strede sedemdesiatky, najmladšie čerství šesťdesiatnici. Mnohé vlčie deti zabudli, kým boli, a verili, že páry, ktoré si ich osvojili, boli ich vlastní rodičia. Niektoré sa až na smrteľnej posteli svojich litovských rodičov dozvedeli, že okrem nich mali pár rokov aj iných, nemeckých rodičov. Iní si zhrození už pred desaťročiami vypočuli, napríklad počas hádky, keď na to otec v hneve zvalil nezdar syna či dcéry, že predsa len nie sú, nevďačníci, jeho vlastné deti. Ďalší, hlavne tí starší, si uchovali nejasnú spomienku, ktorú nie všetci chceli jatriť. A napokon boli aj takí, ktorí nikdy nezabudli, odkiaľ pochádzajú, a boli vždy presvedčení, že sa, len čo to bude možné, vydajú hľadať svojich stratených súrodencov a príbuzných.

Mnohé vlčie deti okrem toho hľadali aj ich rodinní príslušníci, ktorých po roku 1945 zavialo späť do obsadeného Nemecka, ale napriek desaťročiam úsilia často bezvýsledne. V Litve sa totiž v prvých rokoch po vojne pri adopciách postupovalo byrokraticky a bezohľadne. Nemecká historička Ruth Kibelka napísala významné štúdium o spoločných dejinách Nemcov a Litovčanov a horlivo podporovala mnoho vlčích detí pri hľadaní pravdy a ich rodín. Prišla k záveru, že kto chcel adoptovať bezprizorné dieťa ľubovoľnej národnosti, ten tak mohol na krajskom úrade urobiť viac-menej škrtnutím pera. Pátracia služba Červeného kríža preto deti, z ktorých vyrástli dospelí, celé roky hľadala pod menami,

Predmestie Vilnius

ktoré už nemali a ktoré sa neobjavovali v žiadnom úradnom dokumente.

Nikto nevie, koľko vlčích detí skončilo v Litve a koľko z nich dnes ešte žije. Luise Quietsch, ktorá rozprávala a rozprávala a neraz sa nie bez koketérie uistovala, či nás svojím príbehom nenudí, založila v roku 1991 združenie vlčích detí Vilnius. V celej Litve mal spolok, ktorý pomenovali „Edelweiss“, šesť oblastných centier. Najväčšia skupina bola v meste Tauragė, bývalej colnej stanici po nemecky známej ako Tauroggen, ktorá ležala priamo na hranici s Východným Pruskom. Veľké množstvo členov malo združenie Edelweiss aj v Klaipėde, po nemecky Memel, pri Baltickom mori. Luise Quietsch odhadovala, že vo Vilniuse bude ešte zo sto až dvesto vlčích detí, ktoré buď nevedeli, že nimi sú, alebo nechceli, aby sa o tom vedelo, pretože netúžili priberať vo svojom veku k litovskej identite ešte aj nemeckú.

Nemálo vlčích detí zabudlo rozprávať po nemecky. Najlepšie hovorili tí, ktorí sa ako prví v deväťdesiatych rokoch presídlili do Nemecka. Niektorí neboli vítaní práve srdečne. Ich súrodencov vo Württembersku alebo Bavorsku obchádzala hrôza pri predstave, že sa pri dverách ich domu s kufrom v ruke objaví sestra, ktorú päťdesiat rokov nevideli, a bude sa u nich chcieť udomáčniť. Iní sa nevedeli dočkať príchodu svojich dlho stratených súrodencov a s pocitom, že sa ich život konečne na dobré obrátil, si po polstoročí padli do náručia.

Dnes, viac než desať rokov po prvom stretnutí združenia Edelweiss, sa na jeho sedeniach vo Vilniuse, Marijampolė alebo Tauragė stretajú väčšinou starí, zatrpknutí ľudia, ktorí po nemecky už nevedia vôbec alebo len slabo a cítia sa o svoj život okradnutí. Ak mali tú smolu, že skončili na gazdovstvách, ktoré boli neskôr znárodnené, ostali často analfabetmi, poznačenými tvrdou prácou v kolchoze. Mnohí navyše neboli adoptovaní preto, že ich noví rodičia hľadali opustené

dieťa, aby ho mohli rozmaznávať, ale preto, že hľadali paholka, slúžtičku, pracovnú silu do domu, dielne alebo na statok. Adopcia sa tak stala len obchodnou záležitosťou. Sú známe aj prípady vlčích detí, ktoré držali ako nevoľníkov a tie túžobne privolávali deň, ktorého sa všetci mladí Litovčania hrozili: deň, keď po nich príde Červená armáda a strčí ich do kasárne v jednej z tisíce kilometrov vzdialených ázijských sovietskych republík.

Týmto vlčím deťom sa tých pár rokov prežitých vo Východnom Prusku javí ako rozprávková minulosť, prežitá na zakliatych miestach. Boli to síce roky, v ktorých nemecké vojská dobývali Európu a miliónom ľudí priniesli smrť, no pre stratené deti Východného Pruska zároveň tie najlepšie roky, často jediné dobré. Dnes považujú za bezočivosť, že sa ako takzvaní „Spätaussiedler“* musia o vstup do Nemecka uchádzať, pretože oni sa na rozdiel od prisťahovalcov z Ruska narodili ako občania nemeckého štátu, a čo je najhoršie, ako jeho nikdy neuznaní, ba dokonca trestaní dedičia, ktorými sa cítia dodnes. To, že tento štát aj so svojou východopruskou provinciou už od roku 1945 neexistuje, spätne chápu ako príčinu svojej mizérie. Zločinom pre nich nebol fašistický štát, ktorý Európe priniesol skazu, ale to, že bol na ich nešťastie – a na šťastie ľudstva – v roku 1945 rozbitý. Sotva nemecké médiá začiatkom deväťdesiatych rokov upozornili na skupiny Edelweiss a osudy vlčích detí, už začali prichádzať čudné návštevy z Nemecka, vyzvedači pravicevo radikálnych združení, ktorí sa litovským vlčím deťom snažili nahovoriť, že sú poslednými pravými deťmi veľkého Nemecka.

* Prisťahovalci s nemeckými koreňmi, ktorí sa do Nemecka presídlili z krajín tzv. Východného bloku po r. 1993.

Luisse bola vydatá za Litovčana. Uistovala nás, že za dobrého muža, ktorý to s ňou nemal ľahké. Občas ju zvykli trápiť spomienky, obrazy z minulosti, ktorej existencii nikto neveril a ktorou si koniec koncov ani sama nebola istá, či nie je len výtvorom jej vnútorného sveta. Menej tolerantného človeka ako jej muž by vraj mohli tieto návaly vyvádzať z miery a časom by sa mu problematická partnerka odcudzila. On ich považoval priam za dôkaz toho, že si zobral výnimočnú ženu, rozumnú, ale plnú fantázie, ktorá si vedela predstaviť to, čo ostatným ostáva skryté, a na ktorej peknú dušu sa občas premietnu desivé obrazy. Aj vtedy, keď sa stala tá vec s hampelmannom, ju bezvýhradne podporil v jej predsa-vzatí naučiť sa v štyridsiatich piatich opäť materinskú reč. Jazykovú školu nemusela navštevovať dlho, slovíčko sadalo ku slovíčku, jedna vetná konštrukcia sa spájala s ďalšou, z jedného slovesného tvaru sa hneď vytvorili ostatné a už po niekoľkých mesiacoch hovorila bez chýb. Až teraz som si uvedomil, že okrem tvrdého slovanského r nemá Luisina nemčina žiadny prízvuk.

Keďže obaja už boli na dôchodku a jediná dospelá dcéra, dobre zabezpečená, išla dávno svojou cestou, chcela sa Luise aj s mužom presťahovať do Nemecka. Našla tam svojich bratov. Starší ju pri prvom stretnutí po päťdesiatich dvoch rokoch privítal slovami: „Ach, Lujzička, ty si ale vyrástla!“ Lenže teraz, keď mala konečne všetky papiere pokope, už jej muž do Nemecka vycestovať nechcel, chcel ostať radšej doma v Litve, v tomto peknom, ale vždy trošku šerom meste. Dokumenty, ktoré potrebovali na vysťahovanie, zháňala Luise celé roky. Vzdychla si. Všetko bolo nadarmo, svoje dni dožije vo Vilniuse. „Taký starý chlap je ako kufor bez rúčky. Nieš sa nedá, ale nechať ho len tak stáť by bola tiež škoda.“

O niekoľko dní neskôr sme sa zoznámili s Irenou, ktorej číslo nám dala Luise Quietsch. Stretnutie sme si dohodli v milej kaviarni na okraji starého mesta, kde nás čakala vysoká chudá žena, utiahnutá v najvzdialenejšom rohu útulne zariadeného podniku, očividne nesvoja. Irena bola o pár rokov staršia ako Luise a ešte si pamätala, ako sa s mamou a štyrmi súrodencami vydali z Königsbergu na cestu hľadať požíveň v krajine, o ktorej predtým nikdy nepočula a ktorá sa volala Litva. A ako bolo strašne chladno a veterno na bezmennej stanici kdesi v Litve, kde svojich stratila a už nenašla. Odvtedy mala stanicu pred očami každý deň svojho života, koľajnice, syčiace lokomotívy, tisnúcich a strkajúcich sa ľudí, krik. Predstavovala si odchádzajúci vlak, do ktorého nastúpila mama so súrodencami bez nej. Snežilo, Irena si pamätala, že sa týždeň motala okolo stanice a vyzerala mamu a že potom tiahla po krajine v skupine cudzích detí, v hlbokom snehu, živiac sa mäsom zamrznutých potkanov a mačiek.

Nakoniec ju prichýlila staršia chorľavá žena a jej mladší muž, v jadre dobrí ľudia, akurát že sa v opitosti stávali násilníkymi a neveľmi dbali, či Irena chodí do školy a či sa dobre učí. Boli spokojní, len keď odvieďla prácu v domácnosti a výdatne pomohla na poli. Irena mala jedenásť, keď sa stala vlčím dieťaťom, bola teda dosť stará na to, aby nezabudla svoje nemecké meno. Hľadať svoju rodinu sa však odvážila až neskôr. Pochybovala o tom, že niekto hľadal ju, keďže svojich stratených súrodencov opäť stretla až ako dôchodkyňa.

Matke sa po ceste stratilo ešte jedno dieťa, najstaršia dcéra, takže do vtedajšej nemeckej východnej zóny prišla namiesto s piatimi deťmi len s dvoma synmi a malou dcérkou. Obaja bratia sa už dávno rozháдали. Z jedného sa stal presvedčený komunista, ktorého neobrátil ani pád režimu a ktorý ako samouk teraz písal kroniku mesta, ktoré mu už

päťdesiat rokov bolo domovom. Druhý nenávidel komunistov, ktorých stotožňoval s Rusmi, alebo nenávidel Rusko, ktoré stotožňoval s komunizmom. S bratom nepreriekol jediné slovo už desaťročia, hoci bývali v rovnakom meste. Malá sestra, ktorá s bratmi vyrástla v NDR, sa ako sotva dospelá zaľúbila do poľského študenta, presťahovala sa s ním do jeho vlasti a teraz sa tešila z krdľa poľských vnúčat.

Ako sa Irene podarilo nájsť svoju stratenú rodinu, nám nevedela presne opísať, alebo skôr: zakaždým to vysvetľovala trochu inak. Celé hodiny sedela a uhládzala obrus s pohľadom upretým do diaľky alebo dovnútra a hovorila monotónnym, slabým hlasom ako duchom neprítomná, akoby spamäti odriekala príbeh, ktorý zhodou okolností bol jej životom.

Ako poslednú našla najstaršiu sestru, ktorá napodiv celé roky bývala najbližšie, v dedine na bieloruskej hranici. Znepriatelených bratov navštívila v Nemecku v roku 1994, ale ani s jedným sa jej nepodarilo opäť nadviazať ozajstný vzťah. S najmladšou sestrou v Poľsku, ktorej adresu jej bratia dali, to našťastie bolo srdečnejšie, vídali sa každý rok. Akurát so staršou sestrou, ktorá bývala ani nie päťdesiat kilometrov od Vilnius, sa jej podarilo stretnúť len raz.

Najstaršia sa veľmi zdráhala opäť sa zísť so svojimi dlho stratenými súrodencami. Irene dopriala jediný rozhovor a potom prosila, aby ju už nechali na pokoji. Odo dňa, keď ju ako trinásťročnú znásilnili vojaci a odviekli do bane na Kaukaze, bola pre ňu Zem peklom. Sedem rokov drela v podzemí, potom ju poslali „domov“ – do krajiny, v ktorej nikdy predtým nežila, kde sa ako dieťa stratila a kde nikoho nepoznala. V dvadsiatich sa cítila ako stará žena alebo ani nie ako žena, ani ako človek, necítila nič, bola len stroj na prácu. Neskôr pracovala v kolchoze, nikdy sa nevydala, nemala žiadnych priateľov, o láskach ani nehovoriac. Bývala sama v rozheganej chatke a nebojovala o nič iné ako o to, aby svoje posledné roky mohla prežiť sama a nikým nerušená.

Hej, povedala Irena, vlčie deti za to všetko museli zaplatiť. Všimol som si, že svoje rozprávania uzavrela tou istou vetou, ktorou Luise začala to svoje. Keď sme sa v neskoré popoludnie vynorili z jej rozprávania a vyšli sme z kaviarne, ohlušil nás hukot áut, vrčiacich vo viacpruhových kolónach, akoby nám Irena práve nerozprávala o nekonečných snehových lánoch, konských záprahoch, preplnených vlakoch a tankoch. Bolo to, ako keď za prestarnutým pijanom a jeho snami zapadnú dvere posledného lokálu s hrmotom do zámku a on si zdesený a prebudený uvedomí, že vonku nie je tak teplo a tma ako dnu a pre väčšinu ľudí sa už začal nový deň, zatiaľ čo on ten svoj ešte musí s meškaním ukončiť. Hneď som sa začal triasť od chladu alebo skôr preto, že som zabudol, aký chladný je október v Litve. Irena mala srdce pre ľudí, ktorým je zima, a tak nás namiesto rozlúčky ešte voviedla do spleti uličiek, aby nám ukázala najkratšiu cestu cez staré mesto a k mostu cez rieku Neris. Aká statočná žena, pomyslel som si, keď z malebnej, mačacími hlavami vyloženej uličky Stiklius gatvé svižne kráčala popred nás na o čosi širšiu ulicu Dominikanu. Vznesené domy sa temne leskli od dažďa. Odtiaľto nás už mohla nechať pokračovať samých, spoznali sme križovatku, na ktorej Dominikanu ústila do frekventovanej Vokiecu a na most to už nebolo ďaleko.

O pár dní neskôr sme sa dozvedeli, že kedysi bolo medzi tieto tri ulice vtesnané menšie z dvoch get Wilny*. Vokiecu sa v časoch, keď sa v úzkej, pôvabnej štvrti plnej meštianskych domov tlačilo jedenásťtisíc Židov, volala Nemecká ulica. Malé geto existovalo len štyridsaťšesť dní, potom týchto židovských starousadlíkov vyhnali do borovicových lesov, ktoré idylicky obklopovali skoro celé mesto, a povraždili. Na veľkom lynčovaní Židov sa nepodieľali len vycvičení esesácki vrahovia, ale aj obyvatelia ich rodného mesta, ktorých celé

* Po nemecky Vilnius.

roky stretávali na ulici, v obchode, na nedeľnej prechádzke, a to celkom bez výcviku, z čistého oduševnenia.

Stáli sme v uličke s elegantnými butikmi a veľkými obchodnými domami, mnohí chodci kráčali s nákupnými taškami okolo výkladov, ktoré žiarili v súmraku, a ja som ešte netušil, že sa lúčime na niekdajšej hranici geta. Počas rozprávania o svojom živote pôsobila Irena síce ako duchom neprítomná, ale zatrpknutá sa nejavila ani na okamih. Keď sme si potriasli rukou, opýtal som sa jej ešte, kde nájdem Pylimo gatvé a „Dom tolerancie“, v ktorom máme ráno dohodnuté stretnutie s riaditeľom tohto židovského múzea, Emanuelom Zingerisom.

„Ach,“ povedala Irena, „ten vám zaiste porozpráva pekne veci.“

„A čo také?“

„Nuž, ako sa Židom zle vodilo, že zle sa vodilo len a len Židom a že je tragédia, ako zle sa im vodí ešte aj dnes. Tak zle sa im darí, že dostávajú jedno múzeum za druhým a môžu si postaviť fungel novú synagógu, kde len chcú. Tak zle sa majú, že každý prezident, jedno z akej krajiny, ako prvé navštívi židovské múzeum a tohto pána Zingerisa. Ich budovy sú v najlepšom stave, ale napriek tomu sú to oni, ktorým sa darí najhoršie. Ale nám sa zle nevodí! Prečo by sa malo zle vodiť vlčím deťom? Niekdajší nemecký minister vnútra Kanter mi napísal list, že sa nemôžem prisťahovať, lebo som sa už raz dobrovoľne z Nemecka odsťahovala. Viete, to bolo vtedy, keď som mala jedenásť rokov, keď som dobrovoľne opustila Nemecko. Každý litovský Žid, ktorý chce, sa môže presídlieť do Nemecka, ale my sme už predsa raz nechali Nemecko v šтиchu. Nie, nie, nám, vlčím deťom, sa vodí znameňte, ale stavme sa, že aj ďalší nemecký spolkový prezident, ktorý príde do Vilnius, pôjde ukázať slávnostnú tvár do synagógy a nechá tam hrču peňazí, ale až k nám, do klubovne detí Edelweiss, mu bude pridaleko. Tak, a viac už nepoviem,

hovoríť pravdu je nebezpečné, radšej si treba nechať všetko pre seba, už som toho beztak narozprávala dosť.“

Irena už naozaj viac nepovedala. Pozeral som za ňou, ako sa náhli hore ulicou Dominikanu, akoby utekala pred svojím citovým výlevom, a kľučkuje pomedzi chodcov, ktorí išli oproti. Potom zabočila do Stikliu gatvé, kde kedysi stávali židovské remeselné dielne, a prešla krížom cez starú židovskú obytnú štvrť s hnevom, ktorý ju tak nečakane prepadol.

V nasledujúcich týždňoch som bol ešte niekoľkokrát svedkom toho, ako v mierumilovných, sympatických ľudoch, s ktorými som sa predtým pokojne rozprával, prudko vzkypel dlho tlejúci pocit horkosti a sklamania. Pociť, ktorý mnohí starší Litovčania a skoro všetci nemeckí Litovčania v sebe z vyčerpania, opatrnosti a rezignácie potláčali, až kým nevybuchli v náhlom výleve zlosti. Bola to zúfalá zlosť z toho, že sa im nepodarilo presvedčiť svet o utrpení a krivde, ktorá sa im stala. Z toho, že ich nikdy neuznala za obete žiadna mocná inštitúcia, OSN, Európska únia, svetová verejnosť a ani história samotná, za skutočné obete v dejinách dvadsiateho storočia, storočia plného obetí.

6

Emanuelis Zingeris pôsobil uponáhľane. Na naše stretnutie vo svojej kancelárii hodinu meškal, a tak sme si stihli pozrieť výstavu fotografií v „Dome tolerancie“. Dejiny „Litvákov“, litovských Židov, v nej neboli znázornené ako nevyhnutná cesta k záhube, ale skôr ako svedectvo rôznorodosti židovského života v Litve. V stredoveku sa Židia z Nemecka sťahovali na východ a vzali si so sebou na cestu tam, kde ako dúfali, budú smieť bez ohrozenia praktizovať svoje náboženstvo, aj svoje nárečia. V roku 1387 sa Litovské veľkokniežatstvo spojilo v personálnej únii s Poľským kráľovstvom